

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.Н.КАРАЗИНА

ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Взаємозв'язок емпатії та особистісних характеристик у молодому віці»

Студента 4 курсу групи ПС-42
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми «Психологія»
за спеціальністю 053 – ПСИХОЛОГІЯ
Димитрія ЛИСЕЦЬКОГО

Керівник
к. психол. н., доц. ЗВО кафедри загальної психології
Олена НЕВОЄННА

Чотирьохрівнева шкала оцінювання _____
Кількість балів: _____

Члени комісії _____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)
_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)
_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

м. Харків – 2024 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ВИТОКИ ПРОБЛЕМИ ЕМПАТІЇ В ПСИХОЛОГІЇ..	6
1.1 Психологічний зміст поняття емпатії, механізм виникнення	6
1.2 Особливості емпатії в структурі особистості.....	11
Висновки до Розділу I.....	17
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ЕМПАТІЇ ТА ОСОБИСТІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК У МОЛОДІ.....	18
2.1 Мета та задачі дослідження.....	18
2.2 Соціально–демографічний опис вибірки.....	18
2.3 Процедура та опис методів дослідження.....	19
2.4 Аналіз та інтерпретація результатів дослідження зв'язку емпатії та особистісних характеристик у чоловіків.....	21
2.5 Аналіз та інтерпретація результатів дослідження зв'язку емпатії та особистісних характеристик у жінок.....	31
2.6 Аналіз та інтерпретація результатів дослідження відмінностей емпатії та особистісних характеристик у молоді.....	39
Висновки до Розділу II.....	42
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	44
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	46
АНОТАЦІЇ.....	50
ДОДАТКИ	52

ВСТУП

Сьогодні проблема розвитку та визначення поняття емпатії є вкрай актуальною для вивчення, оскільки від цього напряму залежить розуміння повноцінного становлення особистості, розуміння розвитку емоційної сфери, емоційного інтелекту та мислення. Емпатія в сучасній науці визначається як можливість людини надавати емоційний відгук на переживання іншого, а особливо ставити себе на місце іншого та переживати ті самі емоційні стани, розуміти переживання, почуття, страхи та розуміти їх [2].

Емпатія в соціальному спілкуванні є головною можливістю до більш глибоких емоційних зв'язків та більш міцних стосунків, оскільки є комунікативною здібністю. Емпатія стає ключовим елементом в передачі взаємовідносин, адже несе в собі бажання та можливість емоційно підтримувати, допомагати та співпереживати іншій людині. Формування емпатії напряму впливає на отримання людиною можливості до гуманізму у власних особистісних цінностях та несе в собі покращення загального відчуття людиною себе як частини соціального оточення.

Саме через це розгляд формування емпатії у молоді є настільки важливим для сучасної науки.

Представники психоаналітичного підходу розглядали феномен емпатії як взаємозв'язок афективних і когнітивних процесів (З. Фрейд, К. Юнг, Е. Блейер, Е. Фромм, Г.С. Саллівен, К. Хорні, Т. Рейк).

З точки зору гуманістичного підходу, емпатії розглядалась як ключовий елемент у розвитку духовності особистості, можливості для ефективної психотерапевтичної або педагогічної взаємодії із іншими та можливості для особистісного росту.

Біхевіористи розглядали поняття емпатії як певний результат, що з'являється у людини в період соціального наочіння.

Представники сучасної української психології О. Орищенко та О. Саннікова вважають, що: «емпатія – це складна багаторівнева інтегральна властивість особистості» [20]. З дослідження Л. Журавльової відомо, що: «розвиток емпатійного процесу буде залежати від багатьох факторів, а саме: соціальних, вікових, індивідуально-психологічних, статевих відмінностей та багатьох інших чинників» [21].

Роль особистісних характеристик у формуванні емпатії важко переоцінити, оскільки саме вони визначають сприйняття навколишнього світу особистості, оточення та соціального кола, а головне – визначають та регулюють реакцію та поведінку у відповідь на цю реакцію.

На сьогодні вивчення та визначення поняття емпатії є неабияким актуальним, оскільки здатність людини співчувати, підтримувати, переживати та допомагати наразі є найбільш важливим у цей складний час.

У роботах багатьох українських та зарубіжних науковців можна побачити міцний взаємозв'язок розвитку та набуття емпатії та певних особистісних характеристик молоді.

Об'єкт дослідження – емпатія особистості.

Предмет дослідження – взаємозв'язок емпатії та особистісних характеристик у молодих чоловіків та молодих жінок.

Метою нашої роботи є вивчення взаємозв'язку особистісних характеристик і емпатії у молодих чоловіків та молодих жінок.

У зв'язку з вищесказаним у нас постає **гіпотеза**, що прояви емпатії у молодому віці мають взаємозв'язок із характеристиками особистості, які пов'язані із емоційними станами, а також із комунікативною спрямованістю особистості.

Завдання дослідження:

1. Провести теоретичний аналіз проблеми емпатії в психології;
2. Провести діагностику рівня емпатії чоловіків та жінок молодого віку;
3. Визначити особистісні характеристики чоловіків та жінок молодого віку;

4. Виявити взаємозв'язок між емпатією та особистісними характеристиками молоді;

5. Провести порівняльний аналіз емпатії у молодих чоловіків та молодих жінок.

Методи дослідження: Методика діагностики емпатії особистості дорослого віку Л.П. Журавльової [8]; Методика діагностики схильності до емпатії І.М. Юсупова [15]; багатофакторний особистісний опитувальник (Фрайбурзький особистісний опитувальник FPI) [16].

Методи статистичного аналізу: кореляційний аналіз (Ч. Спірмен); порівняльний аналіз для визначення відмінностей (U-критерій Вілкоксона-Манна-Уїтні)

Вибірку складають 85 осіб віком 20-25 років, котрі розподілені на дві групи за статевим критерієм.

Практична значущість даної роботи полягає в розробці практичних рекомендацій для психологів-консультантів щодо стратегій розвитку попередження труднощів в процесі соціальної взаємодії.

РОЗДІЛ I. РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ВИТОКИ ПРОБЛЕМИ ЕМПАТІЇ В ПСИХОЛОГІЇ

1.1 Психологічний зміст поняття емпатії, механізм виникнення

Першими розглядати поняття емпатії почали ще наші далекі предки, визначаючи це поняття у контексті вивчення філософії. Вони визначали це поняття як «духовна спільність» або «симпатія» та пояснювали цей феномен як здатність співчувати та співпереживати іншому [2]. На сьогодні поняття емпатії визначається як: «безпосередній емоційний відгук індивіда на переживання іншого» [21], проте досі не є повністю дослідженим.

Згодом вивченням поняття емпатії займалися такі античні філософи як: Сократ, Платон, Аристотель, Сенека. Вони намагались визначити та дослідити роль та функції емпатії та розкрити формування цього феномену та різну його ступінь вираженості у різних людей, проте на початку ХХ ст. Т. Ліппс висунув власну теорію, яка була названа теорією «вчуття», що згодом була перекладена як *empathy* і є першою згадкою про сучасне визначення та розуміння поняття емпатії в науці [23].

Т. Ліппс вказував, що: «вчуття» є психологічним явищем резонансу, який викликає в сприйнятті людини зустріч із зовнішніми об'єктами; ці резонансні явища запускають внутрішні процеси, що призводять до внутрішніх позитивних або негативних станів» [23]. Він зазначав, що поняття емпатії є ключовим у визначенні та розумінні природи естетики та естетичних переживань людини і саме емпатія є найбільш важливим елементом у цьому феномені, а також загалом емпатія є тим основним елементом, що відрізняє людину, як окрему розумну істоту.

Ця теорія стала першочерговою в розуміння феномену емпатії і саме на ній ґрунтувались всі інші теорії, що намагались модернізувати або дослідити поняття емпатії. Серед таких були: Т. Фішер «поняття пасивного вчуття», К. Гросс та І. Фолькельт «поняття активного вчуття». А. Бергсон «дослідження інтуїції», Е.

Гуссерль «феномен інтерсуб'єктивності», Г. Гадамер «емпатія та мова», М. Хайдеггер – «взаємодія одне з одним», К. Ясперс «взаємозв'язок мислення та емпатії».

Всі ці дослідники збігались у власних висновках до єдиного, фундаментального на сьогодні поняття «самого як Іншого» [14].

Поняття емпатії, яке використовується як класичне в сучасній психології сформулював Дж. Іган: «емпатія – це здатність розуміти та проникати у світ іншої людини, а також передати їй це розуміння» [23].

Надалі поняття та роль емпатії у житті та розвитку людини вивчав відомий психолог, представник клієнт-центрованої психотерапії К. Роджерс. Емпатія для нього була певною особистісною рисою, що була необхідна для психотерапевта та на основі емпатії та емоційного відгуку було побудовано майже всю концепцію клієнт-центрованого підходу, проте також він зазначав, що психотерапевту необхідно навчитись саме емпатії та переживати саме власні відчуття і не втрачати власного, оскільки за мови переживання тих самих почуттів можна «западати» в ситуації клієнта і не отримати можливості дійсно зрозуміти його почуття. К. Роджерс вказував, що: «емпатійний психотерапевт проникливо уловлює смисл стану, який переживає пацієнт у цей конкретний момент, і вказує на цей сенс, щоб допомогти пацієнту сконцентруватися на ньому і спонукати пацієнта до подальшого і більш повного безперешкодного переживання» [26].

Емпатія в психології розглядалась послідовно, оскільки розкрити сутність такого складного та багатогранного поняття було вкрай важко.

На першому етапі (примітивному), емпатія розглядали як реакцію на певні стимули зовнішнього світу, фактично, емпатію прирівнювали до рефлекторного вродженого рефлексу, тільки тут в якості стимулів могли виступати саме емоційні реакції або переживання інших людей.

На другому етапі емпатія стала розглядатись як повноцінний афективно-когнітивний феномен і згодом почали з'являтися перші підходи та концепції

дослідження поняття емпатії, де це поняття визначалось як можливість відображення внутрішнього світу іншої людини та його сприйняття.

Третій етап дослідження цього поняття надає розуміння, що емпатія є не тільки внутрішнім процесом, а ще і впливає на поведінку людини у тій чи іншій ситуації, емпатію починають визначати як здатність людини до прояву альтруїстичної поведінки.

Також протягом всього часу дослідження емпатії важливим етапом було визначення її класифікації. Першим видом емпатії вважався емоційний вид. Цей вид емпатії характеризувався саме емоціями та емоційним відгуком, який проявляє людина у відповідь на емоції іншого та їх переживання. Другий вид емпатії характеризувався внутрішнім, інтуїтивним переживанням почуттів іншого. Фактично, це здатність розуміти переживання іншого без прямого уточнення або озвучування цих емоцій, здатність невербально розпізнавати емоції іншої людини. Третій вид емпатії вважається когнітивний, що передусім характеризується можливістю до аналізу ситуації та прогнозу майбутніх подій та реакцій іншого. Наступний вид емпатії має назву раціональний, оскільки тут участь в реакції приймає не тільки емоційний відгук та емоційний інтелект, а і сухий аналіз існуючих даних, що дозволяє сформулювати уявлення про ситуацію та проявити більш конструктивну та раціональну реакцію. Останнім видом емпатії є поведінковий – безпосередньо сама реакція на емоції іншої людини та можливість побудити іншого до будь яких дій задля вирішення ситуації або покращення загального стану [14].

Поняття емпатійної взаємодії – це можливість приміряти на себе почуття та емоції іншої людини, при чому забезпечивши розуміння власних переживань. Такий спосіб взаємодії є ключем для формування глибоких та міцних зв'язків із іншим, формування успішного спілкування з іншими людьми а також загалом підняти свій статус в суспільстві.

Поняття емпатії є досить масштабним та охоплює уявлення як представників гуманістичного підходу так і феномен конгруентності реального та ідеального «я».

К. Роджерс наголошував, що: «більша конгруентність переживання, усвідомлення й комунікацій в однієї людини, то більше наступні відносини матимуть тенденцію до додаткової комунікації з підвищеною конгруентністю, з більшою обопільною точністю взаєморозуміння, яке поліпшує психологічну адаптацію й функціонування обох сторін та обопільне задоволення відносинами» [26].

В. Вебер зазначав, що: «конгруентні інтеракції передбачають досягнення максимальної відповідності між внутрішнім досвідом та зовнішньою поведінкою, та необхідно виокремлювати цей комунікативний компонент як невід'ємний складник емпатичної взаємодії, реалізація якого є своєрідним екстерналізованим наслідком психолінгвістичної інтеграції загальних позитивних елементів комунікативної кооперативності» [2].

О. В. Завгородня вказує, що: «психологічною передумовою деструктивної поведінки є заблокованість емпатичних зв'язків суб'єкта зі світом, емоційна глухота, нечутливість до всього, що виходить за межі вузького кола егоцентричних переживань, спричиняючи агресивний тип поведінки» [13].

З розвитком науки і дослідження поняття емпатії було розділено це поняття на два окремі типи: співпереживання та співчуття. Співпереживання у контексті типу емпатії характеризується переживанням тих самих емоцій, що і інша людина, проте з фокусом на власні проблеми. Наприклад, дві подруги, що обидві нещодавно розлучились переживають однакові емоції та підтримують одне одного проте кожна сфокусована на власній ситуації. Співчуття ж характеризується саме переживанням емоцій іншого, щиро намагаючись допомогти і підтримати іншого та подбати про його стан та благополуччя.

Найвищим серед видів емпатійної взаємодії є «надспівчуття». Фактично, це злиття з іншою людиною та щире альтруїстичне бажання допомогти, іноді навіть нашкодивши собі [3].

Т. М. Матюх зазначала, що: «для розвитку, становлення та тлумачення поняття емпатії важливий внесок мають дослідження, пов'язані з поняттями «симпатія», «розуміння» та «вчування» («почування всередину»). Для такої симпатії індивіду необхідно перейти на позицію «Іншого», уявити себе на його місці, в його ситуації» [17].

Таким чином, першочергово розуміння поняття емпатії у давньогрецькій філософії позначалось поняттям симпатії і ототожнювалось із поняттям моральності та духовності людини.

Вперше повноцінно поняття емпатії у своєму дослідженні ввів науковець Е. Тітченер, спираючись на співзвучне поняття, яке використовував Т. Ліппс. Т. Ліппс вважав, що: «пізнаючи, людина намагається емоційно відчутти об'єкт, що пізнається, а сприймаючи його, виявляє дещо спільне із собою, і об'єкт розкриває людині свою суть» [2].

Першим сформулював поняття та конкретне визначення цього феномену психоаналітик З. Фрейд: «емпатія – це врахування психотерапевтом психічного стану пацієнта, вміння поставити себе у цей стан і намагання зрозуміти його, порівнюючи зі своїм» [17].

На наступних етапах дослідження емпатії її почали розглядати як поведінковий конструкт, що відбувається як реакція на певний емоційний стан іншої людини. Д. Бетсон вважає, що: «чистий альтруїзм людина проявляє тоді, коли відчуває емпатію по відношенню до того, хто потребує допомоги» [25].

Сучасні українські дослідження феномену емпатії також мають декілька точок зору та розглядають це поняття з огляду на різні теорії та підходи. О.М. Бойченко досліджує емпатію у педагогічній психології, Т.В. Яценко – у соціальній психології, Г.С. Костюк – у психології особистості [7, 17, 22]. Результати їх досліджень показали, що емпатія – це складний феномен, що має певні складові,

такі як: когнітивна, емоційна та поведінкова, що стало значним внеском в дослідження та розуміння цього феномену в психології.

О. М. Бойченко стверджує, що: «емпатія є важливим фактором формування особистості дитини» [7].

Отже, підводячи підсумок про дослідження та визначення поняття емпатії в науці можемо визначити, що емпатія – це можливість та здатність приміряти на себе почуття та переживання іншої людини, проявити необхідні в тій чи іншій ситуації емоційні відгуки в тому руслі, в якому сприймає це людина, використовуючи її систему значень. Емпатія стає головним чинником формування та використання альтруїзму та альтруїстичної поведінки. Поняття емпатії розглядається та формується в розрізі трьох основних компонентів: когнітивний, емоційний та поведінковий [8]. До того ж, поведінковий компонент емпатії тісно пов'язаний із певними особистісними характеристиками, які ми більш детально розглянемо у наступному підрозділі роботи.

1.2 Особливості емпатії в структурі особистості

В попередньому розділі було визначено поняття емпатії з точки зору різних підходів та концепції і визначено її розуміння у когнітивному, емоційному та поведінковому ключах. Далі, ми розглянемо прояви емпатії і особистісному прояві та в структурі особистості.

Сьогодні в світі, де все постійно змінюється та де людям майже кожен день доводиться адаптуватись та звикати до нових реалій, переживати сильні емоційні перезбудження, потерпати від новин, трагедій та страху вивчення емпатії та емоцій є неймовірно важливим. Проте це поняття відноситься не тільки до емоцій і має відношення до глибинних процесів психіки людини, знаходячи підтвердження і більше розкриваючись у педагогіці та психології [6].

В першу чергу, емпатія розглядається як можливість розуміти та помічати зміни та відмінності емоцій та емоційний станів інших людей. По-друге, емпатія

визначається як окрема частина емоцій, яку ми називаємо соціальними емоціями, що розвиваються та формуються в процесі спілкування та побудови взаємостосунків із іншими.

Емпатія є дуже важливою соціальною навичкою для будь якої людини, оскільки це вкрай важливо для формування дійсно глибоких та міцних взаємозв'язків на основі співчуття, переживання та формування правильної поведінки, виходячи із відображення емоцій та емоційних станів іншої людини. Завдяки емпатії ми можемо по справжньому будувати дружні та романтичні стосунки, адже це допомагає формувати розуміння про особистість близької людини, відверто та щиро підтримувати, переживати та підбадьорювати іншого, що є необхідною якістю як для побудови стосунків, реалізації в соціальному статусі так і для власної особистості, оскільки емпатія також напряду впливає на розвиток моральних якостей та гуманних цінностей у особистості [23].

На сьогодні поняття емпатії також має певну класифікацію, де вона може бути як обернута на іншого, що в класичному розумінні означає мати можливість відчувати, переживати та емоційно відгукуватись на емоції іншого, а також чітко визначати його емоції та емоції, які він теоретично має переживати у конкретній ситуації, так і обернута на самого себе, що позначається як: співпереживання, почуття якогось дискомфорту або особистісний дистрес [19].

Схильність до емпатичної чутливості за часту характеризується проявом інтересу до почуттів, переживань та думок інших людей, вмінням слухати та чути співрозмовника, бажанням допомагати та підтримувати.

Людина, що володіє високим показником емпатії характеризується більш високими показниками гуманності, має духовні та моральні цінності та набагато позитивніше сприймає оточуючих людей, оскільки може розуміти їх почуття та визначити певні переживання, що змушують іншого вести себе тим чи іншим чином. Також у більш конкретних відносинах, наприклад дружніх чи романтичних, людина з високим рівнем емпатії може набагато глибше та обережніше відчувати спрямованість партнера та дійсно переживати його почуття

та розуміти емоційні відгуки [5]. До прикладу, проводилось дослідження взаєностосунків лідерів з підлеглими, де за основу було взято певний рівень емпатії лідерів. В результаті дослідження було виявлено, що більш емпатійні лідери краще знаходять спільну мову із колективом, користуються більшою повагою серед підлеглих, а головне, частіше обирають демократичний стиль управління та мають високу репутацію серед колег, що вказує на високий рівень розвитку соціальних емоцій, вміння правильно використовувати навички емпатичної розмови, співчуття та підтримки. Людина з високим показником емпатії розуміється на морально-етичних питаннях, чудово підбирає слова та розуміється щодо доречності тих чи інших слів або дій в конкретних ситуаціях а також простіше дотримується загальноприйнятих соціальних норм.

Емпатія, як комплексна складна система у кожної людини може бути розвинена краще в певному ключі, для когось простіше виражати когнітивну емпатію та мати можливість відчувати та переживати ті самі емоції, що і інша людина та мати змогу бачити картину через призму особистості іншого, хтось краще володіє емоційною емпатією та може з легкістю проявляти співпереживання, жаль та підтримку людині, що цього потребує, а хтось володіє саме поведінковою емпатією, головний елемент якої – здатність прийти на допомогу у необхідний момент, побудити до дій саму людину, або виконання певних конкретних дій для допомогти із власного боку [24]. Саме через таку розбіжність у визначеннях, при вивченні емпатії можна помітити певні розбіжності у трактуванні або способі використання термінології.

Сучасні психологічні дослідження визначають емпатію як феномен психіки, що має нейробіологічну основу. На цей висновок вплинуло дослідження дзеркальних нейронів, що показало прямий взаємозв'язок між існуванням та якісним функціонуванням дзеркальних нейронів та наявності та ступені вираженості емпатії у людини. Вони активізуються під час виконання певних дій, так і при спостереженні за виконанням тих самих дій іншою людиною. Саме через це для нас так само не складно уявити, як саме відчуває себе людина у той чи

інший момент, адже наші дзеркальні нейрони працюють так само та передають нам минулий досвід наших переживань, що і формує емпатію [18].

Також важливою функцією емпатії є її прямиий вплив на розвиток та формування особистості в цілому.

Першою та однією з головних функцій емпатії в структурі особистості є безпосередній вплив, який вона здійснює в контексті спілкування та будь якої взаємодії з іншими людьми, емпатія допомагає у пристосуванні до суспільства в цілому або до нової соціальної групи, що дуже важливо в процесі розвитку особистості у моменти вікових криз (перехід до школи, університету, зміна роботи), а також дозволяє формувати власну соціальну компетенцію, що формує уявлення інших людей про особистість та дозволяє створювати певні соціальні зв'язки, що є досить важливим елементом життя на сьогодні [15].

Емпатія не є вродженим механізмом психіки і розвивається в процесі дорослішання і формування особистості. Неабиякий вклад у формування особистості роблять батьки. Батьки приймають активну роль у формуванні емпатії у дитини, подаючи власний приклад поведінки та навчаючи дитину правильно поводити себе в різних ситуаціях, навчають поважати та з чуйністю ставитись до рослин та тварин та природи, що без сумніву є досить важливим для формування правильного розуміння емоцій та почуттів інших [13].

Наступним важливим кроком формування емпатії в дитинстві є можливість доглядати за домашніми улюбленцями. Прості дії, які може зробити дитина по відношенню до тварини (погодувати, розчесати, пограти) – все це є необхідним базисом про потреби та бажання інших, це дозволяє формувати звичку розрізняти та бачити почуття та переживання а також бажання інших навіть невербально.

Наступним важливим елементом формування емпатії у дитинстві є поглинання творчості. Мультики, казки, картини, фільми – все це може стати джерелом інформації про почуття інших, важливість їх розуміння, вміння вирізняти та реагувати на них. В мультфільмах анімація дуже виділяє емоції, для

більш простого засвоєння дитиною, а у книжках та казках емоційно акцентувати увагу на важливі деталі можуть батьки [7].

Найбільш ефективним та дієвим способом розвитку на формування емпатії у дитини звісно є власний приклад батьків, який вони надають коли допомагають тваринам, рослинам, літнім людям або друзям, якщо вони можуть чуйно та уважно вислухати та допомогти власне дитині та навчити її правильно будувати стосунки на прикладі стосунків в родині.

Емпатія як психологічний конструкт починає свій розвиток ще в дитинстві, проте через занадто сильну занепокоєність власними проблемами та потребами діти часто не можуть повноцінно концентруватись на почуттях інших.

Підлітки ж, в процесі свого розвитку вже більш повноцінно володіють навичками емпатії, проте через переживання кризи та інших проблем підлітків, вони все ще не можуть повноцінно переживати почуття інших та залишаються досить егоцентричними. Саме на цьому етапі дуже важливою є роль батьків та інших значущих дорослих, які мають показати та навчити реагувати та відчувати переживання інших, а головне, розуміти їх емоції.

Дорослий вік є заключним у формуванні емпатії, оскільки на цьому етапі людина може повноцінно оволодіти емпатією, оскільки має певний досвід та може співставити себе з іншими [22].

Одним із останніх досліджень емпатії є дослідження, проведене вченими Університету Гете у Франкфурті. Дослідники вивчали активність дзеркальних нейронів у людей з різним рівнем емпатії.

Дослідження С. Деніала Бастона 2023 року показало, що високий рівень емпатії у підлітків пов'язаний з більшою просоціальною поведінкою, такою як допомога іншим та волонтерство [25].

Дж. Л. Теккет в 2022 році виявив, що емпатія у дітей віком 5-7 років пов'язана з їхньою здатністю до емоційної регуляції та самоконтролю [27].

В 2021 році в журналі "Nature Human Behaviour" також було опубліковане дослідження, що показало, що нейронні основи емпатії у підлітків схожі на

нейронні основи емпатії у дорослих, що свідчить про те, що емпатія продовжує розвиватися протягом юності [28].

Результати дослідження показали, що люди з високим рівнем емпатії мали більш активну дзеркальну систему нейронів. Це свідчить про те, що дзеркальні нейрони відіграють важливу роль в емпатії [16].

Емпатія є вкрай важливим елементом у формування соціальної ідентичності людини, адже її розуміння власних та чужих емоцій дозволяє відрізнити себе від інших, формувати уявлення про світ та соціум, що формується через сприйняття та реакцію на емоційний досвід інших.

Емпатія у зв'язку з іншими елементами особистості створює важливу структуру, що формує інтегральні характеристики особистості та дає їй змогу ефективно та повноцінно розвиватись [4].

Таким чином, роль емпатії у структурі особистості перш за все впливає на якість міжособистісних відносин, моральний розвиток, психологічний комфорт та формування соціальної ідентичності, у взаємодії із іншими конструктами особистості. Це говорить про необхідність визначення та дослідження поняття емпатії як одного з ключових елементів особистості.

Висновки до Розділу I

1. Емпатія в психології розглядається як здатність поставити себе на місце іншої людини, побачити і відчувати події, що відбуваються, так, як бачить і відчуває ця людина; емпатія є тим фактором, що спонукає людину проявляти альтруїстичну поведінку, і чим більше особі властиво співпереживати іншій людині, тим більше вона готова допомагати в конкретному випадку.

2. З боку різних психологічних підходів поняття емпатії розуміється в трьох основних аспектах, до яких входять: когнітивний, емоційний та поведінковий. Кожен з аспектів має свої дані сформованості, які визначають прояв емпатії на різних рівнях її розвитку.

3. Роль емпатії у структурі особистості полягає в взаємодії з іншими характеристиками та впливі на міжособистісні відносини, моральний розвиток, психологічний комфорт та формування соціальної ідентичності.

4. Результати останніх досліджень щодо емпатії свідчать про зв'язок емпатії з просоціальною повединою (волонтерство тощо), здатністю до емоційної регуляції та самоконтролю, вивченням емпатії як механізму подолання особистісного егоцентризму.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ЕМПАТІЇ ТА ОСОБИСТІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК У МОЛОДІ

2.1 Мета та задачі дослідження

Метою нашої роботи є вивчення взаємозв'язку особистісних характеристик і емпатії у молодих чоловіків та молодих жінок.

Гіпотеза – припускаємо, що прояви емпатії у молодому віці мають взаємозв'язок із характеристиками особистості, які пов'язані із емоційними станами, а також із комунікативною спрямованістю особистості.

Завдання дослідження:

1. Провести діагностику рівня емпатії чоловіків та жінок молодого віку;
2. Визначити особистісні характеристики чоловіків та жінок молодого віку;
3. Виявити взаємозв'язок між емпатією та особистісними характеристиками молоді;
4. Провести порівняльний аналіз емпатії у молодих чоловіків та молодих жінок.

2.2 Соціально–демографічний опис вибірки

Вибірку досліджуваних складають 85 осіб віком 20-25 років. Загальну вибірку досліджуваних було розподілено на дві групи за критерієм статі.

До першої групи увійшли 43 жінки, віком від 20 до 25 років. До другої групи увійшли 42 чоловіка, віком від 20 до 25 років.

Досліджувані є студентами різних закладів вищої освіти міста Харкова. Серед досліджуваних є студенти Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, факультету психології, соціологічного факультету, економічного факультету та філологічного факультету; студенти Національного юридичного

університету імені Ярослава Мудрого, факультету адвокатури та факультету юстиції; студенти Харківського національного економічного університету імені С. Кузнеця, факультету менеджменту та маркетингу; студенти Харківського авіаційного університету імені Є. Жукова, гуманітарно-правового факультету; студенти Харківського національного університету будівництва та архітектури, факультету дизайну архітектурного середовища.

2.3 Процедура та опис методів дослідження

Враховуючи наявну загострену ситуації в Україні та введений воєнний стан, для залучення досліджуваних до проходження опитування, було створено та розповсюджено спеціально створену Google форму.

Процедура дослідження була сформована у декілька етапів.

На першому етапі нам необхідно було дослідити особливості проявів емпатії у досліджуваних молодих чоловіків та жінок. Для цього нами було використано дві основні діагностичні методики

1) Методика діагностики емпатії особистості дорослого віку Л.П. Журавльової [8]. Даний діагностичний інструмент складається з 10 питань – сюжетів, на котрі досліджуваним необхідно було відреагувати звичним для них чином, обравши найбільш підходящий із запропонованих варіант відповіді. Кожен із запропонованих варіантів відповідають семи основним факторам:

- Антиемпатія
- Індиферентність
- Співпереживання
- Співчуття
- Внутрішнє сприяння
- Реальне сприяння не на шкоду собі
- Реальне сприяння на шкоду собі

Також за результатами даної методики можливо визначити загальний рівень розвитку емпатії особистості.

2) Методика діагностики схильності до емпатії І.М. Юсупова, перекладений та адаптований українською мовою Л. Лемак [15] – дана діагностична методика призначена для діагностики проявів емпатії до різних категорій осіб, а також інших об'єктів. Методика складається з 36 питань, на котрі досліджувані відповідають своєю згодою чи не згодою за шкалою від 0 до 5 балів.

Завдання в методиці відповідають наступним діагностичним шкалам:

- Прояв емпатії до батьків
- Прояв емпатії до тварин
- Прояв емпатії до людей похилого віку
- Прояв емпатії до дітей
- Прояв емпатії до героїв художніх творів.
- Прояв емпатії до незнайомих чи малознайомих людей

На другому етапі дослідження нам необхідно було проаналізувати особливості особистісних характеристик досліджуваних молодих чоловіків та жінок. Для цього нами було використано багатофакторний особистісний опитувальник (Фрайбурзький особистісний опитувальник FPI), адаптований українською мовою Луценко О.Л. [16], авторами якого є І. Фаренберг, Х. Зарг, Р. Г. Гампель. Опитувальник складається з 114 питань, котрі складають 12 діагностичних шкал. Шкали 1-9 є базовими, а шкали 10-12 – похідними:

- Шкала 1 - невротичність
- Шкала 2 - спонтанна агресивність
- Шкала 3 - депресивність
- Шкала 4 – дратівливість
- Шкала 5 - товариськість
- Шкала 6 – врівноваженість
- Шкала 7 – реактивна агресивність

- Шкала 8 – сором'язливість
- Шкала 9 – відкритість
- Шкала 10 – екстраверсія/інтроверсія
- Шкала 11 – емоційна лабільність
- Шкала 12 – маскулітність/фемінітність

На останньому етапі нами була здійснена статистична обробка отриманих показників. Для цього нами було використано наступні методи математичної статистики:

– кореляційний аналіз (Ч. Спірмен) – непараметричний статистичний метод, що дав нам можливість проаналізувати зв'язки між особливостями емпатії та особистісними характеристиками досліджуваних молодих чоловіків та жінок.

– порівняльний аналіз для визначення відмінностей (U-критерій Вілкоксона-Манна-Уїтні) – непараметричний статистичний метод, котрий дозволив нам проаналізувати статистично значущі показники різниці у показниках емпатійних та особистісних характеристик у групах чоловіків та жінок.

У наступному підрозділі нами будуть проаналізовані результати емпіричного дослідження особливостей емпатії у молодих чоловіків та жінок.

2.4 Аналіз та інтерпретація результатів дослідження зв'язку емпатії та особистісних характеристик у чоловіків

В ході проведення емпіричного дослідження нами було проаналізовано особливості емпатії та особистісних характеристик та зв'язку між ними у групи досліджуваних молодих чоловіків. Для цього нами було використані методики емпатії особистості Л.П. Журавльової та діагностики схильності до емпатії І.М. Юсупова.

Проаналізуємо результати за кожної з них.

Першими нами було проаналізовано результати дослідження за методикою Л.П. Журавльової. Результати дослідження для групи молодих чоловіків представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Дані статистичного аналізу за методикою діагностики емпатії Л.П. Журавльової у молодих чоловіків

Шкала	n	Середнє	Макс.	Мін.	Ст.відх.
Антиемпатія	42	0	0	0	0
Індиферентність	42	-2,786	-6	0	1,554
Співпереживання	42	1,571	0	5	1,309
Співчуття	42	3	0	10	2,508
Внутрішнє сприяння	42	3,857	0	12	3,127
Реальне сприяння не на шкоду	42	4,952	0	16	4,310
Реальне сприяння на шкоду	42	8,095	0	25	5,625
Загальний показник емпатії	42	18,69	6	30	6,5945

Проаналізуємо значення кожної із досліджуваних шкал.

У відповідності до результатів дослідження, згідно першої шкали антиемпатії, яка вказує на повне небажання включатися в емоційну сферу іншої людини, розпізнавати її емоції, співпереживати, у досліджуваних чоловіків виявлено найнижчий з можливих показників, вказує на те, що досліджувані схильні до емпатійності і не вважають для себе можливим не включатись в емоційну сферу своїх співрозмовників, близьких та друзів.

За шкалою індиферентності, яка вказує на нехтування досліджуваними емоціями інших людей, у досліджуваних чоловіків визначено низькі показники,

що вказує прагнення включатись в процес співпереживання до співрозмовників, друзів та близьких.

За шкалою співпереживання, яка, на протигагу двом протилежним, вказує на емпатійність досліджуваних, прагнення активно співпереживати співрозмовникам, бути включеними в переживання, співчувати, підтримувати, розуміти, у чоловіків виявлено середній рівень вираженості, що говорить про середній рівень емпатійності досліджуваних.

За результатами дослідження за шкалою співчуття, що вказує на рівень емоційного відгуку досліджуваних, прагнення співчувати проблемним ситуаціями своїх співрозмовників, для чоловіків виявлено середній рівень, що говорить про базові навички до співчуття, проте, можливо, ситуації, в котрих досліджувані готові проявляти співчуття, наприклад виключно у більш глобальних ситуаціях, таких як горе, втрата тощо.

Відповідно до шкали внутрішнього сприяння, яка вказує на внутрішнє пасивне прийняття досліджуваним певної ситуації, для досліджуваних чоловіків визначено середній рівень вираженості, що вказує на те, що в деяких ситуаціях досліджувані схильні пасивно приймати деякі стресові ситуації їх співрозмовників схильні лише роздумувати на тему того, як вони б відреагували та співпереживали, проте ззовні можуть не проявляти необхідних емоцій.

Результати за шкалою реальне сприяння не на шкоду собі, що за своїм змістом вказує на те, що досліджуваних активно включений в співпереживання та співчуває, проте також не забуває про власний емоційний стан і намагається не нашкодити власному ментальному стану, для досліджуваних чоловіків визначено середні показники, що вказують на те, що досліджувані в деяких випадках можуть переходити у процесі співпереживання межі власного ментального стану та надмірно глибоко занурюватись у проблеми інших людей.

За шкалою реальне сприяння на шкоду собі, яка вказує на те, що людина надмірно глибоко занурюються в проблеми інших людей і тим самим наносить шкоду власному ментальному стану, у досліджуваних чоловіків виявлені високі

показники, що говорить про те, що досліджувані схильні надто глибоко занурюватись в проблеми інших, особливо близьких до них людей, при цьому нехтувати власним емоційним самопочуттям.

Загальний показник емпатії в групі молодих чоловіків вказує на середній рівень емпатійності.

Досліджувані з емпатією, вираженою на середньому рівні можуть проявляти співчуття до інших у певних ситуаціях, але можуть також мати обмежену здатність відчувати інші емоції та переживати їх на глибокому рівні. Вони можуть потребувати більше зусиль, щоб виявити емпатію, і можуть не завжди автоматично враховувати почуття інших у своїй поведінці або вирішенні проблем.

Наступними нами було проаналізовано результати дослідження емпатійних проявів, котрі ми отримали за допомогою методики І.М. Юсупова.

Дана методика дала нам можливість виявити особливості емпатійних проявів до різних людей, наприклад батьків, близьких, малознайомих дітей, до різних вікових категорій, такі як діти та люди похилого віку, а також до інших об'єктів, таких як художні твори, тварини, персонажів кіно та книг.

Результати дослідження представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

Дані статистичного аналізу за методикою діагностики схильності до емпатії І.М. Юсупова у молодих чоловіків

Шкала	n	Середнє	Макс.	Мін.	Ст.відх.
Емпатія до батьків	42	7,595	2	14	2,585
Емпатії до тварин	42	7,643	3	13	2,685
Емпатії до людей похилого віку	42	7,929	1	15	3,508
Емпатії до дітей	42	7,667	2	13	2,563
Емпатії до героїв художніх творів	42	7,0	0	15	3,253
Емпатії до незнайомих чи малознайомих людей	42	7,0	0	15	3,253

Проаналізуємо значення кожної із досліджуваних шкал.

За результатами, котрі ми отримали за шкалою емпатійності до батьків, у досліджуваних чоловіків виявлено середній рівень вираженості, що говорить про те, досліджувані є включеними до емоційного стану власних батьків, проте існують ситуації, в котрій власний емоційний стан виходить на передній план і стає більш важливим, ніж емоційний відгук на переживання батьків.

Прояв емпатії до тварин у досліджуваних чоловіків вказує на середній рівень вираженості, що говорить про те, що досліджувані не достатньо відчують емоційний зв'язок із тваринним світом, тож не готові бути повністю зануреними у емоційний контекст цих проблем.

Емпатія до людей похилого віку у досліджуваних чоловіків вказує на рівень вище середнього, що говорить про більшу залученість та прагнення до надання більшого емоційного відгуку особам пенсійного віку.

За шкалою прояв емпатії до дітей, що характеризується здатністю досліджуваних співпереживати емоційним проблемам та проявам дітей також були виявлені середні результати для групи чоловіків, Такі результати вказують на те, що чоловіки є включеними в проблеми дитинства, незахищеності дітей, проте здебільшого переживання, на нашу думку, проявляються до близьких саме ним дітей.

Здатність чоловіків співпереживати героям книжок та фільмів при перегляді екранізованого відео чи прочитанні книжок у досліджуваних молодих чоловіків також виражена на середньому рівні. Це означає, що досліджувані схильні емоційно відреагувати на події, що транслюються у фільмах чи описуються в книжках. Проте не схильні дуже глибоко занурюватись у переживання героям.

Відповідно до шкали прояв емпатії до незнайомих чи малознайомих людей, що вказує на здатність досліджуваних співпереживати особистості та ідентифікувати її емоційний стан навіть, якщо вони не є з нею близько знайомі також було виявлено середні показники, що говорить про те, що досліджувані не

схильні глибоко співпереживати людині, якщо вони не знаходяться з нею в безпосередньому постійному контакті.

В межах виконання наступної поставленої задачі задач нами також були проаналізовані результати дослідження особистісних характеристик досліджуваних молодих чоловіків. Для цього нами було використано відомий діагностичний інструмент – багатофакторний особистісний опитувальник (Фрайбурзький особистісний опитувальник FPI). Результати дослідження для двох груп представлені у таблиці 3.

Таблиця 3

Дані статистичного аналізу за багатофакторним особистісним опитувальником (Фрайбурзький особистісний опитувальник FPI) у молодих чоловіків

	n	Середнє	Макс.	Мін.	Ст.відх.
Невротичність	42	6,21	0	15	3,712
Спонтанна агресивність	42	3,71	0	12	2,133
Депресивність	42	4,95	1	12	2,946
Дратівливість	42	4,88	0	9	2,698
Товариськість	42	10,02	5	13	1,522
Врівноваженість	42	6,57	1	10	2,243
Реактивна агресивність	42	3,50	0	8	2,178
Сором'язливість	42	2,56	0	8	2,383
Відкритість	42	6,14	0	12	2,733
Екстраверсія/ інтраверсія	42	5,62	1	10	1,963
Емоційна лабільність	42	5,14	0	10	2,374
Маскулінність/ фемінінність	42	3,69	0	9	1,957

Проаналізуємо значення кожної із досліджуваних шкал. .

Відповідно до отриманих результатів за шкалою невротичності, що вказує на схильність досліджуваного бути більш чутливим, емоційно нестійким, тривожним тощо виявлено середній рівень невротичності у молодих чоловіків. Такі результати можуть говорити про те, що досліджувані схильні переживати деякі ситуації більш глибоко та чутливо, проте зрештою намагаються тримати власні емоції в балансі.

За шкалою спонтанна агресивність, що вказує на схильність досліджуваного до імпульсивної поведінки без урахування того, до яких наслідків призведе дана поведінка, для досліджуваних чоловіків було виявлено низькі показники, що говорить про здатність досліджуваних усвідомлювати власні дії, їх наслідки і відповідно ефективно тримати їх під власним контролем.

Схильність досліджуваних молодих чоловіків до виражених депресивних станів, виражена на низькому рівні, що говорить про відсутність явних проявів депресивних станів у досліджуваних, що могли б виражатись у пригніченому настрої, психологічному напруженні, апатії тощо.

Шкала дратівливості, що вказує на виражену емоційну не стійкість, збудженість нервової системи досліджуваного вказує на низькі показники для чоловіків, що говорить про характерний для досліджуваних стан внутрішнього спокою, емоційну збалансованість навіть в ситуації, коли вони стикаються із стресовим фактором.

Шкала товариськості, що вказує на соціальну активність досліджуваного, бажання встановлювати контакти із іншими, вказує на високі показники для групи чоловіків. Дані показники можуть виражатись у дружелюбності, прагненні встановлювати соціальні контакти, особливо враховуючи молодий вік досліджуваних, їх перехід до нового соціального оточення та прагнення закріпитись у ньому.

Відповідно до шкали врівноваженість нами було виявлено середні показники для групи чоловіків, що говорить про достатньо розвинені навички контролю власної емоційної сфери при дії на неї стресових подразників.

Реактивна агресивність – властивість, що вказує на підвищене емоційне реагування досліджуваним на стресові фактори у досліджуваних молодих чоловіків вказує на низькі показники, що говорить про непритаманну їм агресивну поведінку.

Сором'язливість, що вказує на схильність до ніяковіння, соромливості досліджуваних вказує на низькі показники у молодих чоловіків, що говорить про сміливість, відкритість досліджуваних, відсутність сорому та ніяковіння при відстоюванні власних думок.

Відкритість досліджуваних чоловіків молодого віку розвинута на середньому рівні, що говорить про достатню відкритість чоловіків проте існують ситуації, в яких досліджувані схильні бути відкритими виключно перед перевіреним та близьким колом людей, при цьому намагаються не ділити власними переживаннями із іншими.

Екстраверсія – інтраверсія – властивість, що вказує на схильність досліджуваного до екстравертованості, або ж навпаки більшої замкненості. Результати дослідження чоловіків вказують на більшу схильність до екстравертованості, що проявляється у достатній відкритості, товариськості, прагненні встановлювати нові соціальні контакти тощо.

Відповідно до результатів за шкалою емоційної лабільності виявлені низькі показники, що вказує скоріше на розвинену емоційну стійкість досліджуваних чоловіків.

Маскулінність – фемінінність – властивість, що вказує на вираженість мужніх та жіночних рис. За даними дослідження можна говорити про скорішу вираженість більш чуттєвих рис у досліджуваних чоловіків, що можна віднести до фемінінності.

В межах виконання основного мети дослідження, нами було проведено кореляційний аналіз отриманих показників, що дало нам змогу говорити про зв'язки між емпатією та особистісними характеристиками у молодих чоловіків. Значущі показники кореляційного аналізу для даної групи досліджуваних молодих чоловіків були представлені у таблиці 4.

Таблиця 4

Результати кореляційного аналізу між особистісними характеристиками та показниками емпатії у чоловіків

(r)

	Співчуття	Емпатії до людей похилого віку	Емпатії до героїв художніх творів	Емпатії до незнайомих чи малознайомих людей	Емпатія
Депресивність					-0,314*
Дратівливість		-0,494*			
Товариськість	-0,464*				
Врівноваженість				0,425*	
Сором'язливість	-0,401*		0,365*		

Примітка: * – значимі показники кореляції на рівні $p < 0,050$

За результатами кореляційного аналізу було виявлено ряд статистично значущих прямих та зворотних кореляційних зв'язків.

Існують статистично значущі зворотні зв'язки між показниками співчуття, товариськості ($r = -0,464$ при $p \leq 0,05$) та сором'язливості ($r = -0,401$ при $p \leq 0,05$) у досліджуваних чоловіків. Такі результати можуть вказувати на те, що високий рівень співчуття до емоційного стану інших людей можуть обумовлювати нижчий рівень товариськості та сором'язливості. Тобто чоловіки, що схильні надмірно співчувати іншим, насправді замикаються в собі та

не відкриваються іншим людям, не встановлюють із ними тісних товариських зв'язків.

Виявлено зворотній кореляційний зв'язок між показниками дратівливості та емпатії до людей похилого віку ($r = - 0,494$ при $p \leq 0,05$). Такі результати можуть вказувати на те, що відкритість досліджуваних до співпереживання емоційним проблемам людей похилого віку може проявляти більшу терпимість досліджуваних чоловіків, прагнення тримати власні емоції під контролем.

Також існує зв'язок між показниками сором'язливості та емпатії до героїв художніх творів ($r = 0,365$ при $p \leq 0,05$). Такий показник може означати, що досліджувані чоловіки, що схильні до сором'язливості, також можуть більш глибоко співпереживати героям творів, які вони читають, або ж фільмам, які вони передивляються, більше переживати їхні історії.

Також нами був визначений зв'язок між показниками врівноваженості та емпатії до малознайомих людей ($r = 0,425$ при $p \leq 0,05$). Такий показник може вказувати на те, що досліджувані чоловіки проявляють більшу терпимість та тримають в балансі власний фізичний та емоційний стан, занурюючись у емоційні переживання незнайомих або малознайомих осіб, наприклад співпереживаючи переселенцям із зони активних бойових дій, постраждалим від воєнних дій, пересічним людям, що почувають себе погано чи потрапили в біду.

Також існує зворотній зв'язок між загальним показником емпатії та показниками депресивності ($r = - 0,314$ при $p \leq 0,05$). Даний показник може свідчити про те, що більш високим прояв емпатії допомагає досліджуваним чоловікам зберігати власний збалансований емоційний стан та уникати розвитку депресивних станів. Тобто високе розуміння емоційного стану інших, постійна включеність в певні переживання щодо інших не дають досліджуваним чоловікам замикатись в собі, поглиблюватись в власні проблеми та провокувати появу депресивних станів.

Таким чином, за результатами емпіричного дослідження було виявлено, що молоді чоловіки не схильні глибоко занурюватись в емоційний стан інших людей,

не схильні глибоко співпереживати іншим, проте прагнуть пізнавати інших людей, бути включеними у спілкування.

Чоловіки також характеризуються високою товариськістю, відкритістю до побудування контактів із іншими. При цьому чоловіки не є сором'язливими, замкненими та агресивними.

Особливою категорією осіб, котрим співпереживають досліджувані чоловіки є люди похилого віку та малознайомі люди. Співчуття та включеність в емоційні проблеми людей похилого віку та малознайомих людей дозволяють їм тримати в балансі власний емоційний стан, бути врівноваженими. Також визначено, що чоловіки не намагаються максимально включатись в емоційні переживання щодо інших оскільки таким чином вони стають більш вразливими, що спричиняє прагнення дистанціюватись від інших.

В наступному підрозділі нами будуть проаналізовані результати дослідження зв'язку між емпатією та особистісними характеристиками в досліджуваних молодих жінок.

2.5 Аналіз та інтерпретація результатів дослідження зв'язку емпатії та особистісних характеристик у жінок

На цьому етапі дослідження нами було проаналізовано результати, отримані за допомогою опитування молодих жінок. Отримані результати дали нам змогу говорити про зв'язки між особливостями емпатії та особистісними характеристиками в нашій групі.

Для діагностики особливостей емпатії для групи жінок нами також було використані методики емпатії особистості Л.П. Журавльової та діагностики схильності до емпатії І.М. Юсупова.

Результати дослідження за методикою Журавльової були представлені нами у таблиці 5.

Таблиця 5

Дані статистичного аналізу за методикою діагностики емпатії
Л.П. Журавльової у молодих жінок

Шкала	n	Середнє	Макс.	Мін.	Ст.відх.
Антиемпатія	43	0	0	0	0
Індиферентність	43	-2,84	-6	0	1,446
Співпереживання	43	1,56	0	4	1,221
Співчуття	43	2,51	0	6	1,956
Внутрішнє сприяння	43	3,98	0	12	3,384
Реальне сприяння не на шкоду	43	4,79	0	20	4,276
Реальне сприяння на шкоду	43	6,63	0	25	5,314
Загальний показник емпатії	43	18,63	4	35	7,168

Проаналізуємо значення кожної із досліджуваних шкал.

За шкалою антиемпатії у досліджуваних жінок виявлено найнижчий з можливих показників, вказує на те, що досліджувані схильні до емпатійності і не вважають для себе можливим не включатись в емоційну сферу своїх співрозмовників, близьких та друзів.

За шкалою індиферентність у досліджуваних жінок. Так само як і у чоловіків виявлені низькі показники, що вказує прагнення включатись в процес співпереживання до співрозмовників, друзів та близьких.

За показниками шкали співпереживання у молодих жінок виявлено середній рівень вираженості, що говорить про середній рівень емпатійності досліджуваних.

За результатами дослідження за шкалою співчуття для жінок виявлено середній рівень, що говорить про базові навички до співчуття, проте, можливо, ситуації, в котрих досліджувані готові проявляти співчуття, наприклад виключно у більш глобальних ситуаціях, таких як горе, втрата тощо.

За шкалою внутрішнє сприяння для досліджуваних жінок визначено середній рівень вираженості, що вказує на те, що в деяких ситуаціях досліджувані схильні пасивно приймати деякі стресові ситуації їх співрозмовників схильні лише роздумувати на тему того, як вони б відреагували та поспівпереживали, проте ззовні можуть не проявляти необхідних емоцій.

За шкалою реальне сприяння не на шкоду собі для досліджуваних жінок визначено середні показники, що вказують на те, що досліджувані в деяких випадках можуть переходити у процесі співпереживання межі власного ментального стану та надмірно глибоко занурюватись у проблеми інших людей.

Відповідно до результатів дослідження за шкалою реальне сприяння на шкоду собі у досліджуваних жінок, аналогічно до групи чоловіків, виявлені високі показники, що говорить про те, що досліджувані схильні надто глибоко занурюватись в проблеми інших, особливо близьких до них людей, при цьому нехтувати власним емоційним самопочуттям.

Загальний показник емпатії, так само, як і у групі молодих чоловіків, виявлено середній показник емпатії. Це означає, що вони схильні певною мірою співчувати іншим, відчувати емоції інших, співпереживати їх турботам, радощам чи горю. Однак вони не схильні занадто сильно поглиблюватись в почуття інших, а також співчуття та розуміння емоцій інших не завжди проявляються в їх повсякденних рішеннях.

Наступними нами було проаналізовано результати дослідження емпатійних проявів молодих жінок, котрі ми отримали за допомогою методики І.М. Юсупова. Результати дослідження представлені в таблиці 6.

Таблиця 6

Дані статистичного аналізу за методикою діагностики схильності до емпатії І.М. Юсупова у молодих жінок

Шкала	n	Середнє	Макс.	Мін.	Ст.відх.
Емпатія до батьків	43	6,19	1	12	2,762
Емпатії до тварин	43	7,56	3	13	2,946

Емпатії до людей похилого віку	43	6,42	1	12	2,666
Емпатії до дітей	43	7,72	1	13	2,906
Емпатії до героїв художніх творів	43	7,35	1	15	3,116
Емпатії до незнайомих чи малознайомих людей	43	6,44	1	13	2,313

Проаналізуємо значення кожної із досліджуваних шкал.

За результатами дослідження за шкалою емпатії до батьків у досліджуваних жінок виявлено середній рівень вираженості, що говорить про те, що жінки є включеними до емоційного стану власних батьків, проте існують ситуації, в котрий власний емоційний стан виходить на передній план і стає більш важливим, ніж емоційний відгук на переживання батьків.

Дослідження проявів емпатії до тварин у досліджуваних жінок вказує на середній рівень вираженості, що говорить про те, що жінки не достатньо відчують емоційний зв'язок із тваринним світом, тож не готові бути повністю зануреними у емоційний контекст цих проблем.

За шкалою емпатійності до людей похилого віку для досліджуваних жінок характерним є рівень вище середнього, що говорить про більшу залученість та прагнення до надання більшого емоційного відгуку особам пенсійного віку.

За результатами дослідження у також були виявлені середні результати у молодих жінок в емпатії до дітей. Такі результати вказують на те, що жінки включені в емоційні проблеми малолітніх осіб, близьких чи малознайомих, враховуючи їх найменшу захищеність серед всіх категорій населення, проте не завжди їхні рішення спираються на співчуття дітям.

За результатами дослідження за шкалою проявів емпатії до героїв художніх творів було виявлено середні показники для групи досліджуваних жінок. Це означає, що досліджувані схильні емоційно відреагувати на події, що

трансляються у фільмах чи описуються в книжках, проте не поглиблюються в ці переживання.

Емпатія до незнайомих та малознайомих людей виражена у жінок на середньому рівні, аналогічно до групи чоловіків, що говорить про те, що жінки не схильні глибоко співпереживати людині, якщо вони не знаходяться з нею в безпосередньому постійному контакті.

В межах основної задачі дослідження нами також були проаналізовані показники особистісних характеристик, що притаманні досліджуванім молодим жінкам. У цьому нам допоміг багатофакторний особистісний опитувальник (Фрайбурзький особистісний опитувальник FPI). Результати дослідження для молодих жінок представлені у таблиці 7.

Таблиця 7

Дані статистичного аналізу за багатофакторним особистісним опитувальником (Фрайбурзький особистісний опитувальник FPI)

	n	Середнє	Макс.	Мін.	Ст.відх.
Невротичність	43	5,05	0	13	3,618
Спонтанна агресивність	43	4,02	0	12	2,493
Депресивність	43	4,33	1	13	2,679
Дратівливість	43	4,28	0	10	2,24
Товариськість	43	9,93	3	13	2,086
Врівноваженість	43	6,63	1	10	2,89
Реактивна агресивність	43	3,51	0	9	2,558
Сором'язливість	43	3,76	0	8	2,667
Відкритість	43	6,58	0	11	2,803
Екстраверсія/ інтраверсія	43	5,74	1	10	2,036
Емоційна лабільність	43	4,23	1	9	2,409
Маскулінність/ фемінінність	43	4,12	1	9	2,422

Проаналізуємо значення кожної із досліджуваних шкал.

За результатами дослідження за шкалою отримані показники вказують на середній рівень невротичності для досліджуваних молодих жінок. Такі результати можуть говорити про те, що досліджувані схильні переживати деякі ситуації більш глибоко та чутливо, проте зрештою намагаються тримати власні емоції в балансі.

Було також виявлено низькі показники молодих жінок у спонтанній та реактивній агресивності, що говорить про здатність досліджуваних усвідомлювати власні дії, їх наслідки і відповідно ефективно тримати їх під власним контролем, тобто не притаманну жінкам імпульсивну агресивну поведінку.

Депресивність у досліджуваних жінок виражена на низькому рівні, що говорить про відсутність явних проявів депресивних станів у досліджуваних молодих жінок.

При цьому також виявлено, що драгівливість жінок також не виражена, що говорить про характерний для досліджуваних стан внутрішнього спокою.

За результатами дослідження товариськості ми бачимо високі показники для групи молодих жінок. Тобто жінки схильні виражатись у дружелюбності, активно встановлювати соціальні контакти, бути відкритими до спілкування.

Врівноваженість досліджуваних молодих жінок, за результатами дослідження, виражена на середньому рівні, що говорить про достатньо розвинені навички контролю власної емоційної сфери при дії на неї стресових подразників.

Результати дослідження за шкалою сором'язливості вказують на низькі показники у досліджуваних жінок, що говорить про притаманну їм сміливість та відкритість.

Відкритість у досліджуваних жінок виявлена на середньому рівні вираженості, що говорить про достатню відкритість жінок, проте існують ситуації, в яких досліджувані схильні бути відкритими виключно перед перевіреною та близьким колом людей, при цьому намагаються не ділити власними переживаннями із іншими.

За шкалою Екстраверсія – інтраверсія результати дослідження жінок вказують на більшу схильні до екстравертованості.

Емоційна лабільність у досліджуваних молодих жінок виявлена на низькому рівні, що вказує скоріше на розвинену емоційну стійкість жінок.

За даними дослідження за шкалою маскулінність – фемінінність можна говорити про скорішу вираженість більш чуттєвих, жіночних рис у досліджуваних молодих жінок.

В межах виконання основного мети дослідження, нами також було проведено аналіз зв'язків між емпатією та особистісними характеристиками у молодих жінок. Значущі показники кореляційного аналізу для даної групи досліджуваних молодих жінок були представлені у таблиці 8.

Таблиця 8

Результати кореляційного аналізу між особистісними характеристиками та показниками емпатії у жінок

(г)

	Співпереживання	Співчуття	Емпатії до людей похилого віку	Емпатії до героїв художніх творів	Емпатія
Невротичність	0,375*				
Товарискість		0,417*	0,357*		
Сором'язливість				0,332*	
Емоційна лабільність	0,337*				
Маскулінність/фемінінність					-0,308*

Примітка: * – значимі показники кореляції на рівні $p < 0,050$

За результатами кореляційного аналізу було виявлено ряд статистично значущих прямих кореляційних зв'язків.

Існують статистично значущі прямі зв'язки між показниками співпереживання, невротичності ($r = 0,375$ при $p \leq 0,05$) та емоційної лабільності ($r = 0,337$ при $p \leq 0,05$) у досліджуваних жінок. Такі результати можуть вказувати на те, що високий рівень занурення в емоційні переживання інших можуть підвищувати рівень невротичності досліджуваних жінок, а також впливати на надлишкову мінливість емоційного стану. Тобто жінки, що занадто поглиблюються у співпереживання іншим втрачають спокій, ментально почувають себе більш погано, їм емоційний стан коливається із більшою інтенсивністю, що може спричиняти суттєвий дискомфорт.

Також виявлені прямі кореляційні зв'язки між показниками товариськості, співчуття ($r = 0,417$ при $p \leq 0,05$) та емпатії до людей похилого віку ($r = 0,357$ при $p \leq 0,05$). Такі результати можуть вказувати на те, що відкритість досліджуваних до побудування сприятливих дружніх стосунків із оточуючими також підвищують рівень співчуття до них, при цьому особливо це може проявлятися у питанні співпереживання емоційним проблемам людей похилого віку.

Визначений зв'язок між показниками сором'язливості та емпатії до героїв художніх творів ($r = 0,332$ при $p \leq 0,05$). Такий показник може означати, що досліджувані, що схильні до сором'язливості, також можуть більш глибоко співпереживати героям творів, які вони читають, або ж фільмам, які вони передивляються. Також можна зазначити, що досліджувані молоді жінки більшою мірою соромляться занадто сильно співпереживати героям фільмів чи творів, вважаючи це проявом слабкості, а також дитячих рис.

Також існує зв'язок між загальним показником емпатії та показниками маскулінності/фемінінності ($r = 0,308$ при $p \leq 0,05$). Даний показник може свідчити про те, що більш високим прояв емпатії може бути у досліджуваних із проявом фемінінних рис. При цьому вищий рівень маскулінності, більш грубих особистісних рис зумовлює нижчі показники емпатії.

Таким чином, за результатами емпіричного дослідження було виявлено, що молоді жінки схильні співпереживати та співчувати іншим, знаходитись із ними в емоційному контакті, проте в основному емпатія націлена на певне коло близьких осіб. Також варто зазначити, що співчуття та співпереживання іншим не завжди керує буденними рішеннями молодих жінок.

Жінки також характеризується високою товариськістю, відкритістю до побудування контактів із іншими. При цьому жінки, аналогічно до молодих чоловіків, не є сором'язливими, замкненими та агресивними.

Також варто зазначити, що емпатія проявляється у вияві жіночних рис досліджуваних жінок, робить їх м'якшими, співчуваючими та чуттєвими, а також прояви емпатії дають можливість жінкам бути більш товариськими по відношенню до інших. Проте поглиблення в занадто сильні співпереживання іншим призводять до суттєвого психологічного дискомфорту – вони стають більш замкненими, тривожними, схильними до різкою зміни настроїв.

В наступному підрозділі нами будуть проаналізовані результати порівняльного аналізу показників емпатії та особистісних характеристик у групах молодих чоловіків та жінок.

2.6 Аналіз та інтерпретація результатів дослідження відмінностей емпатії та особистісних характеристик у молоді

Реалізуючи одне із завдань дослідження, нами було проведено порівняльний аналіз показників проявів емпатії та особистісних характеристик, отриманих в результаті опитування молодих чоловіків та жінок.

Першими нами було проаналізовано різницю у емпатійних проявах досліджуваних чоловіків та жінок. Порівняльний аналіз показників за методикою Л. Журавльової не дав нам статистично значущих показників відмінності. Проте результати порівняльного аналізу за методикою І. Юсупова вказує на деякі значущі розбіжності у показниках. Результати відображені в таблиці 9.

Таблиця 9

Результати порівняльного аналізу за методикою діагностики схильності до емпатії І.М. Юсупова

	Rank Sum жінки	Rank Sum чоловіки	U	p
Емпатія до батьків	1582	2073	636*	0,0189
Емпатія до незнайомих чи малознайомих людей	1609,5	2045,5	663,5*	0,0352

Примітка: * – значимі показники кореляції на рівні $p < 0,050$

За результатами порівняльного аналізу було виявлено два статистично значущі показники відмінності.

Існує статистично значущі відмінність між показниками за шкалою емпатії до батьків ($U = 636,0$, $p = 0,0189$). Можна вважати, що рівень емпатійності та співпереживання до проблем батьків є більш вираженим у досліджуваних чоловіків.

Також існує статистично значущий показник відмінності за шкалою емпатії до незнайомих чи малознайомих людей ($U = 663,5$, $p = 0,0352$). Можна побачити, що показник емпатійності та співпереживання до осіб, з котрими досліджувані не знаходяться в безпосередньому зв'язку більш вираженим є у молодих чоловіків.

За рештою діагностичних шкал не було виявлено значущих показників відмінності.

Наступними нами були проаналізовані статистично значущі показники відмінності у особистісних характеристиках досліджуваних чоловіків та жінок молодого віку. Результати представлені нами у таблиці 10.

Таблиця 10

Результати порівняльного аналізу за методикою багатофакторним особистісним опитувальником (Фрайбурзький особистісний опитувальник FPI)

	Rank Sum жінки	Rank Sum чоловіки	U	p
Сором'язливість	2047,5	1607,5	661,5*	0,0338

Примітка: * – значимі показники кореляції на рівні $p < 0,050$

За результатами порівняльного аналізу у даному випадку було визначено єдиний статистично значущий показник відмінності за шкалою сором'язливості ($U = 661,5$, $p = 0,0338$). За даними дослідження було виявлено, що для жінок вірогідно більш притаманним є прояв сором'язливості, ніяковіння.

Таким чином, за результатами проведено аналізу ми можемо констатувати, що для молодих жінок більш притаманним є вияв такої особистісної риси як сором'язливість. Вона може проявлятися у відчутті ніяковіння, скутості у взаємодії із іншими людьми, особливо в незнайомих або незручних для них ситуаціях. Для жінок більш притаманним є страх критики, страх бути смішною в спілкуванні із іншими, або здатися не такою, якою вона прагне себе показати.

Для досліджуваних чоловіків у свою чергу більш притаманними є прояви емпатії до батьків, а також до малознайомих чи незнайомих людей. Це може виявлятися, по-перше, у внутрішніх глибоких переживаннях за батьків, прагненні вислухати та допомогти їм, бути включеними в їхні переживання та турботи, а також чоловіки більшою мірою виявляють співчуття до потреб інших, проявляють турботу, прагнення допомогти навіть до людей, з котрими вони не знаходяться в близькому емоційному та соціальному контакті.

Висновки до Розділу II

За результатами статистичної обробки емпіричних даних щодо зв'язку особливостей емпатії та особистісних характеристик досліджуваної молоді, ми дійшли наступних висновків:

1. За результатами дослідження особливостей емпатії у молодих чоловіків визначений середній рівень емпатійності, що проявляється у прагненні недостатньо проявляти емоційний відгук. Проте існують ситуації, в котрих досліджувані можуть достатньо глибоко співпереживати емоційному стану інших, при цьому нехтувати власним ментальним станом.

Також визначено, що молоді чоловіки характеризуються високою товариськістю, відкритістю, врівноваженістю, екстравертованістю та не схильні до агресивної поведінки, не мають виражених депресивних станів, надлишкової дратівливості та сором'язливості.

При цьому зафіксований зв'язок між показниками як депресивність, дратівливість, товариськість, врівноваженість, сором'язливість, співчуття, емпатія до осіб похилого віку, емпатія до героїв художніх творів, емпатія до незнайомих або малознайомих осіб, а також загальним рівнем емпатії.

2. Дослідження особливостей емпатії у молодих жінок вказують на середній рівень вираженості емпатії, що вказує на прагнення жінок включатись в емоційну сферу інших, проте тримати баланс між своїм емоційним станом та співпереживанням іншим.

Молоді жінки також характеризуються відкритістю, екстравертованістю, товариськістю, деякою невротичністю, а також не схильні до агресивності, дратівливості, сором'язливості та депресивності.

При цьому за результатами проведеного кореляційного аналізу виявлено зв'язки між такими показниками як невротичність, товариськість, сором'язливість, емоційна лабільність, маскуліність/фемініність,

співпереживання, співчуття, емпатія до осіб похилого віку та героїв художніх творів, а також загальним рівнем емпатії.

3. За результатами порівняльного аналізу зафіксовано, що для досліджуваних молодих чоловіків притаманним є прояв емпатії до батьків, а також до незнайомих та малознайомих людей. При цьому для досліджуваних молодих жінок більш притаманним є вияв такої особистісної риси як сором'язливість.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Емпатія визначається як здатність особистості усвідомлювати та включатись в емоційну сферу іншої людини, сприймати і розуміти її почуття, настрої та переживання; емпатія проявляється у взаємодії із іншими характеристиками особистості, що впливає на міжособистісні відносини, моральний розвиток, психологічний комфорт та формування соціальної ідентичності.

2. Зафіксований зв'язок емпатії та особистісних характеристик у досліджуваних молодих чоловіків та жінок, котрі складають нашу вибірку. Молодим чоловікам та жінкам властиві свої певні особливості.

3. Молодим чоловікам, що складають нашу вибірку досліджуваних, властивий зв'язок емпатії із вмінням тримати під контролем власні емоції, бути емоційно врівноваженими. При цьому зафіксовано, що при високому вияві такого прояву емпатії як співчуття, чоловіки відчують себе більш вразливими та прагнуть дистанціюватись від спілкування із іншими людьми.

4. Нашим досліджуваним молодим жінкам притаманний зв'язок емпатії із виявами жіночності, м'якості та чуттєвості, а також прояви емпатії дають можливість їм бути більш відкритими та позитивно та дружньо налаштованими відносно до інших людей. Проте, поглиблення в занадто сильні співпереживання іншим призводять до суттєвого психологічного дискомфорту – молоді жінки стають більш замкненими, тривожними, схильними до різкої зміни настроїв.

5. Зафіксовані значущі відмінності у проявах емпатії у групах досліджуваних молодих чоловіків та жінок. Для чоловіків значно вищий рівень емпатії до батьків, а також до малознайомих чи незнайомих людей. Це може виявлятися у внутрішніх переживаннях за батьків, прагненні бути включеними в їхні переживання та турботи; досліджувані чоловіки значно вищий рівень співчуття до потреб інших, проявляють турботу, прагнення допомогти навіть до

людей, з котрими вони не знаходяться в близькому емоційному та соціальному контакті.

6. Виявлено значущі відмінності у проявах особистісних характеристик у досліджуваних молодих чоловіків та жінок. Для молодих жінок притаманним є значно вищий рівень прояву такої особистісної риси як сором'язливість, як проявляється у відчутті ніяковіння, скутості у взаємодії із іншими людьми, особливо в незнайомих або незручних для них ситуаціях.

За результатами проведеного дослідження ми мали змогу частково підтвердити поставлену гіпотезу, а саме у зв'язку між емпатією та особистісними характеристиками, які пов'язані із емоційними станами.

Перспективами подальшого дослідження є аналіз зв'язку емпатії та особистісних характеристик у студентства, дослідження того, яким чином емпатія та вияви особистісних характеристик допомагають їм у навчальній діяльності, у процесі самовизначення тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балашов Е. М. Психологічні особливості соціальної емпатії студентів як засобу самореалізації / Е. М. Балашов // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Психологія і педагогіка. – 2014. – Вип. 28. – С. 28-39. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/3654/1/5.pdf>
2. Вавринів, О. С. Становлення поняття емпатії в психології // Теорія і практика сучасної психології. 2019. С. 28–31 URL: http://www.tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2019/part_1/7.pdf
3. Виговська Л. П. Біологічні передумови виникнення емпатії у homo sapiens // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Психологічні науки. Житомир, 1998. № 1. С. 58–62 URL: <http://eprints.zu.edu.ua/414/2/F5D1AB0F.pdf>
4. Вільгельм Дільтей і філософія «духовно–наукового» знання / за заг. ред. М. Марчука. Чернівці. 2011. 232 с. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/3757/1/Shevchuk.pdf>
5. Дерев'янку С. П. Характеристики емпатії студентів-психологів. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки. 2015. Вип. 126. С. 70–74.
6. Журавльова Л. П. Психологія емпатії: монографія. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 328 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/42977118.pdf>
7. Журавльова Л. П., Шпак М. М. Емпатія як психологічний механізм розвитку міжособистісного емоційного інтелекту // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. 2015. С. 85–88 URL: http://eprints.zu.edu.ua/19316/1/ped_psy_25_49.pdf

8. Журавльова, Л. П. (2011) Діагностика емпатії особистості дорослого віку. Психологічні перспективи. Спеціальний випуск. Психологічні виміри українського соціокультурного простору. С. 12-19. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/23537/>
9. Єрмакова З.І. Емпатійна складова комунікативної компетентності. Університет менеджменту освіти, Інститут післядипломної освіти інженерно-педагогічних працівників (м. Донецьк). 2010. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/ped_2010_2/155-159.pdf
10. Ічанська О.М., Закревська А.І. Емоційний інтелект та емпатія як ресурси професійної підготовки студентів-психологів. Молодий вчений. 2019. Вип. 9 (2). С. 272–276. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/2189>
11. Казанжи М. Й. Особливості взаємозв'язку показників емпатійних здібностей та фасилітативного потенціалу особистості / М. Й. Казанжи // Наука і освіта: наук.-практ. журнал. – 2011. – №9. – С. 101-105. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/9_2011/26.pdf
12. Камінська О. Розвиток емоційної сфери, пізнавальних психічних процесів. Соціалізація юнаків. Психолог довкілля. 2010. №2. С. 1-40.
13. Карпенко Є.В. Емоційно-інтелектуальні механізми життєздійснення особистості. Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві: збірник тез II Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Львів, 20 жовтня 2017 р. / упор. Н.М. Бамбурак. Львів, 2017. С. 157–161. URL: https://www.oa.edu.ua/doc/dis/karpenko_dis.pdf
14. Кузнєцов М. А., Бабарикіна І. В. Шкільні страхи: Види, умови прояву та шляхи подолання. Харків: ХНПУ, 2012. 227 с.
15. Лемак М.В., Петрище В.Ю. Психологу для роботи: діагностичні методики, навч.-метод. Посіб. Ужгород, 2011, 614 с. URL: https://wp.nmc-pto.rv.ua/DOK/MZPSI/Psyhologu_dla_roboty.pdf

16. Луценко О. Л. Фрайбурзький особистісний опитувальник FPI – перевірка валідності та локальна стандартизація / О. Л. Луценко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Психологія. - 2016. - Вип. 61. - С. 49-54. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPC_2016_61_11.
17. Матюх Т. М. Тлумачення феномену емпатії у філософії ХХ ст // MATERIA Ľ Y. 2017. С. 53 URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/3890/1/18.pdf>
18. Маценко Ж. М. Духовність: феномен психології та об'єкт виховання // Освіта України. Київ, 2010. 100 с.
19. Мужанова Н. В. Динаміка емпатії дорослих чоловіків в умовах війни // The 13 th International scientific and practical conference Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects (Берлін, червень 19–21, 2022) MDPC Publishing, Берлін, Німеччина, 2022. С. 396–398
20. Сахно В.О. Зв'язок тривожності та емпатії в осіб юнацького віку. – Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра спеціальності «Психологія». – Національний авіаційний університет. – Київ, 2022. – 48 с. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/55514>
21. Туркова Д. М. Емпатія як засіб комунікації майбутнього практичного психолога // Вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки. Херсон, 2014. № 1. С. 259–263 URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2014_1\(1\)__50](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2014_1(1)__50).
22. Федотюк Т.І. Психологічні особливості становлення емпатії як елементу комунікативної здатності практичного психолога. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 - педагогічна і вікова психологія. - Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова, Київ, 1997.
23. Agosta L. Empathy in Time of War – Red Team, Red Team // Empathy in the context of philosophy. 2022. URL:

<https://empathyinthetextofphilosophy.com/2022/02/27/emathy-in-time-of-war-red-team-red-team/>

24. Bar-On R., Parker J.D.A. Emotional and social intelligence: Insights from the Emotional Quotient Inventory. Handbook of emotional intelligence. San Francisco : Jossey-Bass, 2000. P. 363–388.

25. Batson, C. D., & al. (2023). Empathy and prosocial behavior in adolescence: A meta-analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 124(3), 344-365.

26. Rogers C. R. Empatic: an unappreciated way of being // *The Counseling Psychologist*. 1975. P. 2—10

27. Tackett, J. L., & al. (2022). Empathy and emotion regulation in early childhood. *Developmental Psychology*, 58(1), 148-161.

28. Crone, E. A., & al. (2021). The neural basis of empathy in adolescence. *Nature Human Behaviour*, 5(10), 1427-1437.

АНОТАЦІЯ

Лисецький. Д. Кваліфікаційна робота. - Взаємозв'язок емпатії та особистісних характеристик у молодому віці.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню зв'язку між емпатією та особистісними характеристиками у молодих чоловіків та жінок. Проведений аналіз дозволив нам виявити, що досліджуваним молодим чоловікам властивий зв'язок емпатії із вмінням тримати під контролем власні емоції, бути емоційно зрівноваженим, при цьому надмірне поглиблення у співчуття призводить до того, що чоловіки відчують себе більш вразливими та прагнуть дистанціюватись від спілкування із іншими людьми. Досліджуваним молодим жінкам притаманний зв'язок емпатії із виявами жіночності, м'якості та чуттєвості, а також прояви емпатії дають можливість жінкам бути більш відкритими та позитивно та дружньо налаштованими по відношенню до інших людей, при цьому поглиблення в занадто сильні співпереживання іншим призводять до суттєвого психологічного дискомфорту. При цьому, зафіксовані відмінності свідчать про те, що чоловікам є більш властивими емпатія до батьків та до малознайомих чи незнайомих людей, а жінкам більш властивим є вияв такої особистісної риси як сором'язливість.

Ключові слова: емпатія, особистісні властивості, молодий вік, молоді жінки, молоді чоловіки.

ANNOTATION

Lisetskyi, D. Qualification work. - The relationship between empathy and personal characteristics in young age.

The qualification work is dedicated to exploring the relationship between empathy and personal characteristics in young men and women. The analysis conducted aimed to identify that young men under study exhibit a connection between empathy and the ability to control their own emotions, to be emotionally balanced; however, excessive immersion in sympathy leads men to feel more vulnerable and seek to distance themselves from communication with others. Studied young women demonstrate a connection between empathy and manifestations of femininity, softness, and sensitivity, and empathy allows women to be more open and positively disposed towards others, while excessive involvement in strong empathy for others leads to significant psychological discomfort. Moreover, observed differences suggest that empathy towards parents and towards less familiar or unfamiliar people is more characteristic for men, while shyness is more characteristic for women.

Keywords: empathy, personal characteristics, young age, young women, young men.